

Τα τελευταία χρόνια παρατηρείται μια έξαρση των εθνικισμών, συνοδευόμενη από φανατισμούς, φαινόμενα βίας, πολεμικές συγκρούσεις και επιστροφή σε θρησκευτικές και προκαπιταλιστικές ιδεολογίες. Ποιες είναι οι αιτίες αυτού του εν πολλοίς απροσδόκητου φαινομένου; Και ποιες μπορεί να είναι οι συνέπειές του στα επόμενα χρόνια; Το ερώτημα είναι καίριο. Για να απαντηθεί θα πρέπει να ερευνηθεί από ιστορική, οικονομική, κοινωνιολογική και ιδεολογική άποψη. Το σημερινό τεύχος της ΟΥΤΟΠΙΑΣ είναι αφιερωμένο στο πρόβλημα του έθνους και των εθνικισμών. Χωρίς αξιώσεις να απαντήσει στο προηγούμενο ερώτημα, επιχειρεί να προσεγγίσει ορισμένες όψεις του. Τρεις από τις μελέτες του αφιερώματος έχουν άμεση σχέση με τη χώρα μας.

Κατά τους ειδικούς, η έννοια του έθνους οριστικοποιείται κατά το 18ο και τους επόμενους αιώνες. Τα έθνη συγκροτούνται στη βάση της ενιαίας αγοράς, ως αποτέλεσμα της ανάπτυξης του κεφαλαιοκρατικού τρόπου παραγωγής. Παράλληλη είναι η προσπάθεια για συγκρότηση εθνικών κρατών στη βάση της ενιαίας οικονομίας και με την κατάρτιση των φεουδαρχικών προνομίων και περιορισμών. Το κοινό έδαφος, η κοινή οικονομική ζωή, η ενιαία γλώσσα, θρησκεία, μια ορισμένη παράδοση ηθών, εθίμων, δοξασιών, μύθων και ψυχολογίας, θεωρούνται ως προϋποθέσεις και συστατικά στοιχεία της εθνικής οντότητας και της εθνικής συνείδησης.

Βέβαια, με μια ματιά στο χάρτη της Ευρώπης —και όχι μόνο σ' αυτόν— θα διαπιστώσει κανείς ότι οι προηγούμενες προϋποθέσεις δεν υπάρχουν πάντα στο σύνολό τους. Η κοινότητα του εδάφους και της οικονομικής ζωής είναι αναγκαία προϋπόθεση. Αλλά η προϋπόθεση της γλώσσας, π.χ., δεν ικανοποιείται πάντοτε. Το Βέλγιο, π.χ., συγκροτείται από δύο γλωσσικές ομάδες (γαλλικά και φλαμανδικά). Η Ελβετία από τρεις (γαλλικά, γερμανικά, ιταλικά). Ο Καναδάς από δύο (αγγλικά και γαλικά). Όσο για τη Γαλλία, εκεί θα διαπιστώσει κανείς ότι επιβιώνουν γλώσσες όπως των Βρετόνων, των Βάσκων, της χώρας του Οκ (Νότια Γαλλία), αλλά και γερμανικά και ιταλικά. Επίσης, η ταύτιση έθνους-κράτους δεν ισχύει πάντοτε. Υπήρξαν και υπάρχουν πολυεθνικά κράτη, όπως η τέως Σοβιετική Ένωση και η Γιουγκοσλαβία, και έθνη τα οποία βρίσκονται ακόμα κάτω από αποικιακό ζυγό με κλασική ή πιο ήπια μορφή, όπως, π.χ., η Ιρλανδία. Τέλος, η ενιαία θρησκεία δεν αποτελεί προϋπόθεση για τη συγκρότηση του έθνους.

Το εθνικό κράτος, συνεπώς, ως καθαρή μορφή είναι η εξαίρεση. Όχι ο κανόνας. Γιατί; Επειδή τα έθνη-κράτη δε διαμορφώθηκαν μέσα από ειρηνικές διαδικασίες με την ελεύθερη βούληση των λαών και ως συνέπεια η διανογής συνείδησης της ιστορικής πραγματικότητας. Τα κράτη, και συχνά τα ίδια τα έθνη, συγκροτήθηκαν μέσα από κατακτητικούς πολέμους, εξόντωση, βίαιη ή γλωσσική και ιδεολογική αφομοίωση εθνοτήτων και λαών, και τα σύνορα ήταν πάντα αποτέλεσμα του συσχετισμού των δυνάμεων. Είναι, π.χ., γνωστή η βίαιη προσπάθεια αφομοίωσης εθνοτήτων που συγκρότησαν τη Γαλλία (κυρίως σφαγές στο Νότο από το Μεσαίωνα), η σφαγή Αρμενίων, Ελλήνων, Κούρδων από το

τουρκικό κράτος προκειμένου να εξαφανίσει τις εθνικές διαφορές, ακόμα, σε μικρότερα κλίμακα, η βίαιη αφομοίωση ή ο εξοστρακισμός των Σλαβομακεδόνων από την ελληνική επικράτεια.

Το εθνικό πρόβλημα δε λύθηκε δίκαια, ούτε μπορούσε να λυθεί από την ανερχόμενη αστική τάξη, στα πλαίσια της κεφαλαιοκρατικής αγοράς και του εθνικού-αστικού κράτους. Ακραία περίπτωση ήταν η καταλίπτευση και ο αποδεκατισμός των λαών κυρίως της Μαύρης Ηπείρου στην περίοδο της αποικιοκρατίας. Επίσης, οι διακηρύξεις της Κοινωνίας των Εθνών και του ΟΗΕ μετά το Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο έμειναν εν πολλοίς απλές διακηρύξεις, αχρηστευμένες από την ωμή βία των ιμπεριαλιστικών χωρών. Τέλος, η ιστορία έδειξε ότι και οι αρχές της αυτοδιάθεσης και το δικαίωμα αποχωρισμού έμειναν νεκρό γράμμα και στην τώως Σοβιετική Ένωση.

Το ξέσπασμα των εθνικισμών στην εποχή μας μπορεί να εξηγηθεί με την ανάλυση των αντιθέσεων που γεννά η καταπάτηση των δικαιωμάτων εθνών και εθνοτήτων στο σημερινό κόσμο Συγκεκριμένα. Το εθνικό απελευθερωτικό κίνημα των αποικιοκρατούμενων λαών μετά το Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο εμπνεόταν από ένα ιστορικά δικαιωμένο εθνικισμό. Στο κλίμα μάλιστα της εποχής δημιουργήθηκαν οι ανταπάτες για τη δυνατότητα μετεξέλιξης αυτών των επαναστάσεων σε σοσιαλιστικές (πρόκειται για τον περίφημο μη καπιταλιστικό δρόμο ανάπτυξης). Οι επαναστάσεις αυτές κατέληξαν, ως γνωστόν, στις δικτατορίες νέων στρωμάτων στο Ιράκ, στην Αίγυπτο, στην Αλγερία κ.λπ. Τραγικότερη ήταν η κατάρρευση της ιρανικής επανάστασης. Οι νέες ταξικές αντιθέσεις σ' αυτές τις χώρες και το μίσος εναντίον των πρώτων αποικιοκρατών οδήγησαν στις μέρες μας στην εκρηκτική συγχώνευση του ισλαμικού φανατισμού με έναν επικίνδυνο εθνικισμό. Αλλά στις μέρες μας υπάρχει και ο νηγής εθνικισμός εθνών που βρίσκονται υπό ξένη κυριαρχία και που απαιτούν την εθνική-κρατική τους ολοκλήρωση, όπως οι Κούρδοι, οι Παλαιστίνιοι, η Κύπρος, η Ιρλανδία κ.λπ. Τέλος, το πιο απρόοπτο ξέσπασμα εθνικισμού παρατηρήθηκε στις τώως «σοσιαλιστικές» χώρες. Από τη Βαλκανική ως την Κεντρική Ασία, καταπιεσμένα έθνη και εθνότητες, θύματα των νέων ηγετικών μαφιών που αγωνίζονται να επιβιώσουν πολιτικά, αντί να ανατρέψουν τις διεφθαρμένες νέες κυρίαρχες τάξεις, αλληλοσφάζονται για ιδανικά που έχουν ένα ιστορικά δικαιωμένο πυρήνα, αλλά που συνολικά συγκροτούν μια στρεβλή λύση πραγματικών αντιθέσεων. Αντίστοιχα, η αλληλοσφαγή στη Γιουγκοσλαβία δεν προκλήθηκε από ξένες επεμβάσεις. Οι Ευρωπαίοι και Αμερικανοί ιμπεριαλιστές εκμεταλλεύθηκαν τις ήδη υποβάσκουσες αντιθέσεις.

Το έθνος-κράτος μπορεί να είναι δημιούργημα του κεφαλαιοκρατικού τρόπου παραγωγής. Αντά τα έθνη όμως δε γεννήθηκαν από το τίποτα. Η εθνική συνείδηση ωρίμασε όχι μόνο επειδή βαθμιαία διαμορφώνονταν οι αναγκαίες κοινωνικές συνθήκες, αλλά και γιατί ταυτόχρονα τράφηκε από μύθους, φαντασιακά στοιχεία και ιδεολογίες, που οι ρίζες τους χάνονται στα βάθη της προϊστορίας. Μύθοι για κοινή φυλετική καταγωγή, κοινές θρησκευτικές αντιλήψεις, νεφελώματα εθνικής ενότητας υπήρχαν πολύ πριν από τον καπιταλισμό και την καπιταλιστική αγορά. (ΑΣ θυμηθούμε, στη δική μας περίπτωση, τους μύθους για την καταγωγή των Ελλήνων, το «Ελλήνων προμαχούντες» ή το «Έλληνες πλην Λακεδαιμονίων».) Τα ιδεολογικά και συναισθηματικά στοιχεία, η αναζήτηση κοινής ταυτότητας, υπήρξαν δυνάμεις συνοχής που υποτεμήθηκαν από τις μαρξιστικές αναλύσεις. Οι σημερινές «πονηρίες της ιστορίας» απέδειξαν για άλλη μια φορά τη φτώχεια του οικονομισμού.

Το σημερινό τεύχος της ΟΥΤΟΠΙΑΣ ανοίγει τη συζήτηση για το μεγάλο αυτό θέμα. Ελπίζουμε να τη συνεχίσουμε και με άλλες συνηγορίες.

Η εικονογράφηση του σημερινού τεύχους έγινε με πίνακες του ζωγράφου Γιάννη Βαλαβανίδη.

Εξώφυλλο, 1η σελίδα: «Πλεούμενο» 1987

Οπισθόφυλλο: «Ελληνικό τοπίο» 1978